

DEMENSEN BÏJRE

Jeenjemes báarasábpoe almetjh mah demensem áadtjoeh, jïh vaahra demensem áadtjodh jolle aaltarinie læssene. Jalhts demense sveekes jæjhta pensjovnealteren ávtelen, aaj nuerebe almetjh vuelelen 65 jaepieh maehtieh demensem áadtjodh. Demense akte ektie dïejvese jieniebidie joekehts skïemtjelasside. Demenseskiemtjelassesne jarkelimmieh aajlesne sjugniehtuvvieh. Ektiedimmie aajlaceellaj gaskem arhkene jïh aajlaceallah jaemieh. Sïejhmemes demense sæjhta evtiesovvedh ánnetji ánnetji gellie jaepieh doekoe. Stoorre joekehtsh almetjistie almetjasse man varke jïh guktie skïemtjelasse evtiesávva.

Doh voestes demensevæhtah

Mojhtese

Dïhte sïejhmemes demensevæhta lea mojhtese geahpene. Geervebe sjædta mujhtedh dam mij sjugniehtovvi sáemies tæjmoej jallh biejjiej juassah. Jeenjesh maehtieh læjhkan aath mujhtedh mah gelliej jaepiej juassah sjugniehtovvin.

Vaaksjoehimmie

Maahta dáeriesmoerh árrodh tïjjem guarkedh jïh daejredh gusnie lea.

Gïele

Almetjh demensine eah daamtaj buekteht hiehtedh dam maam sijhtieh hiehtedh. Maahta tsagkesh utnedh baakoeh guarkedh jïh guarkedh maam mubpieh hiehtieh.

Aarkebiejjien laavenjassh

Almetje mij demensem átna jïh lihke fuelhkie maehtieh gáajhtsedidh geervebe sjædta darjomh darjodh aarkebiejjien goh beetnegh gïetedidh, vaarjoeh bissedh jïh baahkes beapmoem jurjiehtidh. Ovjaarsoes heannadimmieh maehtieh sjugniehtovvedh, vuesiehtimmien gaavhtan gosse lea jaarsoesvoeten bïjre gáetesne jïh bïjlevuejemen bïjre.

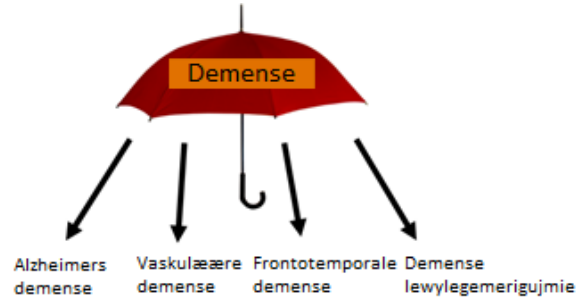
Dåemiedimmie

Maahta aaj jarkelimmieh sjugniehtovvedh dåemiedimmesne jïh persovnelesvoetesne, jïh geerve tsiehkïeh maehtieh jïjhtedh náake dåemiedimmien gaavhtan.

Gaskese jïh ektesne árrodh

Jarkelimmieh sijhtieh konsekvensh áadtjodh govlesadtemasse jïh guktie ektesne árrodh. Perspektijve jïh goerkese akten almetjasse demensine jorkesieh skïemtjelassen tïjrrh, jïh joekehtslaakan váájnesasse báetieh ovmesse demenseskiemtjelassine.

Ovmessie sáarhts demense

Alzheimers demense lea dïhte sïejhmemes demenseskiemtjelasse, jïh daamtajommes soejmetji evtiesávva gellie jaepieh doekoe. Joekoen suerkieh mah leah vihkeles mojhtesasse sijhtieh arhkenidh varke.

Vaskulæære demense lea sturremi gaavhtan virrefoeresjimmesne aajlese, daamtajommes goh akte virredámhpa jallh akte verteme aajlesne. Demensevæhtah sijhtieh skaaran stoeredahken mietie jeerehtidh, jïh gusnie skaara sjugniehtávva aajlesne.

Frontotemporale demense lea skaaraj gaavhtan aajlan ávtebielesne jïh váájnesasse báata goh jarkelimmieh dáemiedimmesne jïh persovnelesvoetesne. Mojhtese maahta naa hijven vaarjelamme árrodh. Daate dïhte sïejhmemes demenseskiemtjelasse almetji luvnie vuelelen 50 jaepieh.

Demense lewylegemerigujmie báata skaaraj gaavhtan aajlaskïeresne jïh aajlan giengielábpoe bieline. Lissine mojhtesedáeriesmoeride, daate sáarhts demense váájnesasse báata maaje goh boelhkh vuajnoehallusinasjovnigujmie, jeereldihkie fahkesvoete jïh sturreme nahkeremöönstere. Lissine maahta kráahpeles symptovmh sjïdtedh goh gæhtjoesvoete jïh sööjmesvoete.

Gellie jeatjah tsiehkïeh mah maehtieh symptovmh vedtedh mah demensine váájnoeh, guktie lea vihkeles aktine eensie salkehtimmie ávtelen dáaktere demensedïagnovsem beaja. Ij leah naan bádtjah mah maehtieh demensem báehtjierdidh, men bádtjah gáávnesieh naakenidie mah maehtieh evtiedimmie symptovnijste siessesalledh, jïh aktem vihties bueriedimmie vedtedh akten boelhken. Akte sïjehteladteme byjrese, fysiske darjomh jïh jeatjah darjomh mah mielem vedtieh maehtieh vihkeles árrodh juktie maehtedh dan bööremeslaakan bïerkenidh goh gáarede aarkebiejjien.

Dáakteregoerehtimmie jïh salkehtimmie

Vihkeles dåakteregoerehtimmine gosse demensem sovmehte. Diagnosisteradimmie lea joekoen vihkeles dan ávteste:

1. Maahta eventuelle jeatjah fáantoeh gaavnedh man ávteste mojhtese geahpene, goh depresjovne, bankenassh, ovlemh jñh bådttja maam almetje ij tööllh, mejtje maahta bådhtjierdidh.
2. Sådemies symptovmh demensesne gáarede bådhtjierdidh, goh vuesiehtimmien gaavhtan hallusinasjovnh, asve jñh depressijve symptovmh.
3. Sådemies bådttjah maehtieh sjyöhtehke árrrodh juktie sådemies symptovmh bueriedidh demensesne, jallh orre aajlajaamedahkh heerredidh.
4. Dellie aelhkebe sjædta reaktoe bievneshe vedtedh almetjidie demensine jñh dej lihke fuelhkide.
5. Almetjh demensine jñh dej lihke fuelhkie sijhtieh daejredh mij lea, gosse demensem sovmehte, jñh maahta aelhkebe sjidtedh aarkebiejjiem soejkesjidh.
6. Aelhkebe sjædta byjreskide tsiehkiem guarkedh, guktie almetje demensine jñh lihke fuelhkie maehtieh dárjoem fuelhkeste jñh viermeste áadtjodh, jñh sjiehtedamme healsoe- jñh hoksefaalenassem áadtjodh.

Healsoedirektoaraate nasjonaale faageles njoelkedassh demensen bijre tseegkeme. Desnie gaskem jeatjah juvnehte tjielte byöroe öörnegh tseegkedh juktie salkehtimmiem jñh dárjedimmiem hoksedh almetjidie demensine, jñh lihke fuelhkie byöroe faalenassem áadtjodh dárjedimmiem bijre. Áajvahkommes juvnehte salkehtimmie skiemtjijen staeriesdåaktaristie dorjesávva gosse sovmehte skiemtjije demensem átna, aktene laavenjostosne barkijigujmie tjielten jeatjah healsoe- jñh hoksedienesjstie.

Dej faageles njoelkedassi mietie sjierehealsoedienesje byöroe almetjh salkehtidh gosse demensem sovmehte, gaskem jeatjah gosse lea geerve/atypiske tsiehkiesh kognitijve giehpiedimmeste, nuerebe almetjh vuelelen 65 jaepieh. Daate aaj faamosne gosse almetjen giele, ööhpehtimmiedaltese jñh/jallh kultuvre lea akte heaptoe salkehtæmman aalkoehealsoedienesjisnie.

Salkehtimmie lea dovne fysiske goerehtimmieh, virrepyövah jñh guvviegoerehtimmie aajleste. Goerehtimmieh maehtieh aaj vueptiestidh mejtje jeatjah fáantoeh dejtie jarkelimmide mah sjugniehtuvvieh. Lissine goerehtalla gaskem jeatjah mojhtesem jñh gielem psykologeles teestigujmie jñh guktie aarkebijjien jieliedisnie fungerede.

Bæjjese fulkedh diagnovsen mænngan

Dåakteren lea áejviediedte salkehtimmiem jñh medisijnen dárjedimmiem hoksedh. Lissine tjielte maahta bielie dienesjstie öörnedidh goh dárresthfaageles dæhkie/koordinatovre mij dárakterem viehkehte salkehtimmesne, jñh sjiehteladta ihke dárjedimmie hiejmnesne faalesávva mænngan demensediagnovse lea vihtiestamme.

Tjielten healsoe- jñh hoksedienesjh edtjiesh állesth jñh koordineradamme árrrodh. Healsoe- jñh hoksebarkijh edtjiesh sjiehteladtedh guktie dan demense almetjen sjiere reaktah, preferansh jñh daerpiesvoeth gorresuvvieh hoksen jñh bådhtjierdimmiem tjirrh mij lea sjiehtedamme dan sjiere almetjasse.

Gosse akte almetje demensediagovnesem áádtje jñh dan gaavhtan dienesjh tjielteste daarpesje, sæjhta vihkeles árrrodh gelliej reaktaj bijre daejredh, dovne fiereguhten skiemtjijen jñh lihke fuelhkien reaktaj bijre. Mearan skiemtjelasse evtiesávva, almetjh demensine sijhtieh ahkedh stuerebe daerpiesvoetem utnedh viehkiem áadtjodh jñtsh iedtjeh gorredidh, vuesiehtimmien gaavhtan ekonomijem stuvredh jñh/jallh vihkeles sjæsjalimmieh vaeltedh vielie persovneles tsiehkiesh bijre.

Sjiehtedamme bievneshe

Akte reakta daerpies bievneshe áadtjodh aktene hammosne mij lea sjiehtedamme skiemtjijen kultuvre- jñh gielemaadtose, guktie skiemtjije edtja sisvegem bievnesijstie guarkedh.

Saamastallije healsoebarkijh jallh toelhke sijhtieh mahtedh daerpies ráajvarimmieh árrrodh juktie daam reaktam illedh skiemtjijidie mej saemien kultuvre- jñh gielemaadtose. Saemielaaken § 3-5 reaktam vadta viehkiem áadtjodh saemiengieslesne dastegh dam sæjhta, voenges jñh regijonaale byögkeles healsoe- jñh sosijaaleinstitusjovnine saemien reeremedajven sisnjelen.

Referaansh/ Lidteratuvretipsh: Aldring og helse: Hva er demens? (2018), Demens – sykdommer, diagnostikk og behandling (2018), Tema-arkene *Rettigheter og tjenester og Vergemål – Legalfullmakt - Fremtidsfullmakt* **Nasjonalforeningen for folkehelsen:** Fakta om demens (2016) og *Har du demens?*(2016) **Helsedirektoratet:** *Nasjonal faglig retningslinje om demens* (2017).

Nasjonal kompetansetjeneste for Aldring og helse lea teema-aarhkem dorjeme stillemen mietie Healsoedirektoaraatete jñh lea akte bielie lihkefuelhkieráajvarimmijste Demensesojkesjisnie 2020. Dárjoehtæjjah: Per Kristian Haugen, Kirsti Hotvedt, Reidun Ingebretsen.

Bæjhkohtamme: 11.01.19